

АНОТАЦІЯ

Липка А.О. Психологічна динаміка розвитку професійної відповідальності майбутніх психологів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. – Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2024.

У дисертації детально проаналізовано теоретичні концепції та методологічні підходи стосовно психологічної динаміки розвитку професійної відповідальності майбутніх психологів, вивчено та досліджено її зовнішню та внутрішню структуру, а також психозмістову характеристику. Описано наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів, зокрема:

уточнено та обґрунтовано:

- зміст поняття про професійну відповідальність психолога не із традиційно виокремленої трискладової структури, а із четвертинної – у взаємозв'язку ментально-когнітивного, емоційно-мотиваційного, поведінково-вольового, морально-духовного компонентів, а також вперше доповнено найменування структурного складника професійної відповідальності – когнітивного, поняттям ментальний, що постає у такому формулюванні як ментально-когнітивний, та розкрито його психологічний зміст;

вперше:

- здійснено змістове наповнення (у т.ч. розмежування й погрупування) поняттєво-категорійного апарату психологічного пізнання чотирьох структурних компонентів професійної відповідальності психолога, де ментально-когнітивний описується через приналежність, архетипність, обов'язковість, пошуковість, логічність, інтелектуальність, спрогнозованість, осмисленість, когнітивність тощо; емоційно-мотиваційний – необхідність, потребовість, націленість, ініціативність, самоефективність та ін.; конативно-вольовий – наполегливість, самодисциплінованість, компетентність, продуктивність, креативність, принциповість, цілеспрямованість, стійкість, здоланність; а четвертий компонент – морально-духовний – співвідноситься

відповідно із такими, як добровільність, гідність, добродесність, добродпорядність, рефлексивність, свобода, альтруїзм;

вперше:

- експериментально досліджено динаміку розвитку чотирьох компонентів професійної відповідальності майбутніх психологів контрольних та експериментальних груп на бакалаврському і магістерському рівнях підготовки у єдності із психологічними факторами відповідальної ефективності, що дало змогу отримати психологічні профілі профвідповідальності психологів, стандартизувати шкали опитувальника покомпонентної структури відповідальності, створити класифікацію показників для кожного з компонентів і для визначення загального рівня розвитку цієї інтегральної риси особистості;

подальшого обґрунтування набули:

- психодіагностичні засоби вивчення динаміки професійної відповідальності психологів як фахової діяльності, що підтвердили свою емпіричну доцільність, надійність та валідність.

Теоретичне значення дослідження стосується того, що запропонована психологічна концепція динамічно взаємозалежного розвитку чотирьох компонентів професійної відповідальності майбутніх психологів (ментально-когнітивний, емоційно-мотиваційний, конативно-вольовий, морально-духовний) в умовах підготовки фахівців психологічного профілю.

Практичне значення полягає в тому, що узагальнені теоретико-емпіричні дані можуть впроваджуватись в діяльність психологічних служб закладів вищої освіти задля розвитку професійної відповідальності майбутніх психологів в освітньому процесі та у подальшому фаховому вдосконаленні.

У кваліфікаційній науковій праці висвітлено, що професійна відповідальність особистості психолога – це одна із найважливіших його якостей та складна інтегральна особистісна риса-характеристика, котра поєднує його інтелектуально-пошукові, вольові, моральні інтенції (наміри) та дії, що формовиявляються у процесі свідомого прояву різних форм його активності – поведінки, діяльності, спілкування, творчості, вчинків.

У роботі обґрунтовано, що тематика професійної відповідальності особистості у психології пізнається через контексти суб'єкта життєдіяльності з погляду активної соціальної позиції та життєвого шляху, суспільного повсякдення, прояву моральної зрілості особи та її професійного становлення. Вивчено, що професійна відповідальність особистості психолога, маючи різні виміри буттєвості, складається із зовнішньої будови, що охоплює: а) об'єкт (за що відповідає), б) суб'єкт (хто відповідає) та в) інстанцію (перед ким відповідає), і внутрішньої, що містить ментально-когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінково-вольовий, морально-духовний компоненти. Вказані структурні складники теоретично розмежовані, хоча в реальному житті вони утворюють єдине ціле. Досліджено, що: а) ментально-когнітивний компонент професійної відповідальності психологів переважно корелює як із культурною спадщиною народу, так і з перебігом їх інтелектуально-пошукової активності; б) емоційно-мотиваційний характеризує бажання і прийняття рішення діяти у різних ситуаціях професійної взаємодії шляхом усвідомлення інтересів, мотивів, норм та цінностей життєдіяльності відповідно до актуальних психічних станів, переживань, ставлень; в) поведінково-вольовий організовує конкретну практичну активність, де задіюється їх сумлінність, креативність та виявляється певна лінія поведінки і засоби її реалізації, професійний підхід, готовність відповідати за наслідки своїх учинків; г) морально-духовний визначає глибину виникнення їхніх смислосенсових станів самоосягання, внутрішньої свободи, самотворення, самореалізації.

Програма емпіричного дослідження, забезпечуючи вивчення покомпонентної структури професійної відповідальності здобувачів психологічного профілю, охоплювала набір таких методик: визначення показників соціальної відповідальності М.А. Осташевої, вивчення відповідальної поведінки суб'єкта діяльності методом аналізу цілісних життєвих ситуацій М.В. Савчина, тест-опитувальник «Наскільки відповідальна Ви особистість?» О.Є. Фурман, опитувальник покомпонентної структури професійної відповідальності А.В. Фурмана. Застосування вказаних діагностичних методик на констатувальному етапі психологічного

експерименту із майбутніми психологами – першого і другого рівнів освітньої підготовки – показало, що у розвитку компонентів їхньої професійної відповідальності має місце складнозмінна позитивна динаміка вдосконалення її базових компонентів за роками навчання. Загальною тенденцією тут є збалансування психологічних змістовлень цих компонентів і як реальних особистісних характеристик, і як формальних психометричних параметрів цієї інтегральної риси фахівця-психолога.

Суть психологічного формувального експерименту полягала у створенні чотирьох груп психодидактичних умов збагачення кожного компонента професійної відповідальності майбутніх психологів упродовж їхнього навчання на бакалаврському і магістерському рівнях підготовки, де першу групу склали комплексні психодіагностичні зрізи, другу – тренінг з актуалізації та розвитку кожного із чотирьох компонентів відповідальності, третю – професійно-рольові ігри мислекомунікаційного і проблемно-ділового спрямування, четверту – кредитно-модульна освітня система психорозвивального призначення. Це й уможливило досягнення кожним учасником експериментальної групи оптимальних для його психотипу траєкторій покомпонентного становлення профвідповідальності. Доведено, що отримані на формувальному етапі експерименту результати підтвердили істотне зростання діагностованих показників позитивної динаміки цієї відповідальності психологів від першого (бакалаврського) до другого (магістерського) рівнів вищої освіти.

Узагальнені результати дисертації можуть використовуватись у процесі підготовки фахівців соціогуманітарного профілю, зокрема задля формування в них професійно зорієнтованих компетентностей через вивчення спеціальних освітніх компонентів, що забезпечить формування відповідних програмних результатів навчання.

Ключові слова: професійна відповідальність, компетентність, професійні плани, саморегуляція, студенти-психологи, особистість, психологічні особливості, фактори особистості, мотивація, компонент, суб'єкт, толерантність, розвивальна взаємодія, спілкування, професійна підготовка.

SUMMARY

Lypka A.O. Psychological dynamics of future psychologists' professional responsibility development. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation work on obtaining the scientific degree Doctor of Philosophy in specialty 053 Psychology. – West Ukrainian National University, Ternopil, 2024.

The dissertation analyzes in detail the theoretical concepts and methodological approaches regarding a psychological dynamics of the future psychologists' development of professional responsibility, studies and substantiates its external and internal structure, as well as psycho-content characteristics. The scientific novelty, theoretical and practical significance of results is described, in particular:

clarified and substantiated:

- the content of the concept about psychologist's professional responsibility not from the traditionally singled out three-component structure, but from the quaternary – in the relationship of mental-cognitive, emotional-motivational, behavioral-volitional, moral-spiritual components, as well as the name of the structural component of professional responsibility supplemented for the first time – cognitive, by the concept of mental, which appears in the formulation of mental-cognitive and it has been revealed its psychological content;

for the first time:

- content filling (including delimitation and grouping) of the conceptual-categorical apparatus of psychological cognition of four structural components of a psychologist's professional responsibility is carried out, where mental-cognitive is described through belonging, archetypeness, obligation, search, logic, intelligence, predictability, meaningfulness, cognitivity, etc.; emotional-motivational – through necessity, need, focus, initiativeness, self-effectiveness, etc.; conative-volitional – through persistence, self-discipline, competence, productivity, creativity, principledness, purposefulness, stability, overcoming; and the fourth component – moral-spiritual – is correlated accordingly with such as voluntariness, dignity, grace, righteousness, reflexivity, freedom, altruism;

for the first time:

- experimentally investigated the dynamics' development of four components of future psychologists' professional responsibility of control and experimental groups at bachelor's and master's levels of training together with psychological factors of responsible efficiency, which made it possible to obtain psychological profiles of psychologists' professional responsibility, to standardize the questionnaire scales of component-by-component structure of this responsibility, to create a classification of indicators for each of the components and to determine the overall level of this integral personality trait development;

further substantiation was acquired by:

- the psychodiagnostic means of studying the dynamics of psychologists' professional responsibility as a professional activity that confirmed their empirical expediency, reliability and validity.

The theoretical significance of the research concerns the proposed psychological concept of dynamically interdependent development of four components of the future psychologists' professional responsibility (mental-cognitive, emotional-motivational, conative-volitional, moral-spiritual) in conditions of training the specialists of psychological profile.

The practical significance is that generalized theoretic-empirical data can be implemented into the activity of psychological services of higher education institutions for the development of professional responsibility of future psychologists in the educational process and in further professional improvement.

In this qualifying scientific work it is substantiated that the professional responsibility of the psychologist's personality is one of his most important qualities and a complex integrative personality trait-characteristics that combines his intellectual-search, volitional, moral intentions and actions that are expressed in the process of conscious manifestation of various forms of his activity – behavior, activity, communication, creativity, deeds.

The work substantiates that the topic of professional responsibility of the personality in psychology is cognized through contexts of the subject of life activity from the point of view of an active social position and life path, social everyday life, the manifestation of a person's moral maturity and his professional development. It

has been studied that the professional responsibility of the psychologist's personality, having different dimensions of being, consists of an external structure which includes: a) the object (what is responsible for), b) the subject (who is responsible) and c) the instance (who is responsible to), and internal containing mental-cognitive, emotional-motivational, behavioral-volitional, moral-spiritual components. These structural components are theoretically delimited, although in real life they form integrity. It has been investigated that: a) the mental-cognitive component of psychologists' professional responsibility mainly correlates with both the cultural heritage of the people and with the course of intellectual-search activity; b) the emotional-motivational characterizes the desire and making decision to act in different situations of professional interaction by understanding the interests, motives, norms and values of life activity in accordance with current mental states, experiences, attitudes; c) the behavioral-volitional organizes a specific practical activity which involves their conscientiousness, creativity and reveals a certain line of behavior and means of its implementation, professional approach, readiness to be responsible for the consequences of own actions; d) the moral-spiritual determines the depth of the occurrence of their semantic states of self-realization, inner freedom, self-creation, self-realization.

The program of empirical research providing a study of the component-by-component structure of professional responsibility of psychological profile students has covered a set of such methodics: determination of the social responsibility indicators by M.A. Ostashева, the study of responsible behavior of the subject of activity by analyzing holistic life situations by M.V. Savchyn, test-questionnaire "How responsible personality are you?" by O.Ye. Furman, questionnaire on the component-by-component structure of professional responsibility by A.V. Furman. The application of these diagnostic methodics at the ascertaining stage of a psychological experiment with future psychologists – the first and the second levels of training – showed that in the development of components of their professional responsibility there is a complex-changed positive dynamics of improvement of its basic components over the years of study. The general tendency here is to balance the

psychological contents of these components both as real personal characteristics and as formal psychometric parameters of this integral trait of a specialist psychologist.

The essence of the psychological formative experiment was in the creation of four groups of psychodidactic conditions of enriching each component of future psychologists' professional responsibility during their study at the bachelor's and master's levels, where the first group consisted of complex psychodiagnostic sections, the second – of training on the actualization and development of each of the four responsibility's components, the third – of professional role-playing games of thought-communicative and problem-business direction, the fourth – of credit-module educational system of psycho-developmental purpose. It enabled the achievement by each member of the experimental group the optimal for his psychotype trajectories of component-by-component formation of professional responsibility. It has been proved that the results obtained at the formative stage of the experiment confirmed a significant increase of diagnosed indicators of positive dynamics of this psychologists' responsibility from the first (bachelor's) to the second (master's) degrees of higher education.

The generalized results of the dissertation can be used in the process of training specialists of the socio-humanitarian profile, particularly, in order to form professionally oriented competencies in them through the study of special educational components, which will ensure the formation of the corresponding program training results.

Key words: professional responsibility, competence, professional plans, self-regulation, students-psychologists, personality, psychological peculiarities, personality factors, motivation, component, subject, tolerance, developmental interaction, communication, professional training.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Лупка А. Responsibility of personality in coordinates of psychological analysis. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1-2. С. 109-117. (0,8 д.а.).

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.01>.

2. Липка А.О. Відповідальність особистості у зарубіжному психологічному дискурсі. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. Вип. 33. С. 226-232. (0,6 д.а.). Режим доступу:

<https://library.krok.edu.ua/media/library/category/zhurnali/pravnychiy-visnyk-universytetu-krok/pravnychiy-visnyk-universytetu-krok-n33.pdf>.

3. Липка А. Відповідальність особистості в контекстах життєвого шляху і соціального повсякдення : психологічний аспект. *Психологія і суспільство*. 2019. № 1. С. 74-82. (0,9 д.а.).

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.01.074>.

4. Липка А. Психологічні поради та рекомендації щодо активізації професійної відповідальності психологів. *Психологія і суспільство*. 2019. № 2. С. 139-146. (0,65 д.а.). DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.02.139>.

Публікації апробаційного характеру:

5. Липка А.О. Історико-психологічні витoki пізнання відповідальності людини як особистості. *Актуальні проблеми психології та педагогіки* : збірник тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11-12 листоп. 2016 р.). Харків, 2016. С. 57-60. (0,2 д.а.).

6. Липка А.О. Професійна відповідальність як показник соціальної зрілості особистості. *Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки* : збірник наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18-19 листоп. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 13-15. (0,15 д.а.).

7. Липка А.О. Психологічні характеристики відповідальності особистості. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців* : тези доповідей V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 30-31 берез. 2017 р.). Хмельницький : ХНУ, 2017. С. 35. (0,05 д.а.).

8. Липка А.О. Архітектоніка психологічного дослідження відповідальності особистості. *Науковий огляд*. 2017. № 4 (36). С. 160-171. (0,6 д.а.).

9. Липка А.О. Відповідальність особистості як передумова гуманізації соціальних стосунків. *Україна в умовах реформування правової системи : сучасні реалії та міжнародний досвід* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 20-21 квіт. 2018 р.). Тернопіль, 2018. С. 305-307. (0,2 д.а.).

10. Липка А.О. Психологічне упередження відповідальності в гуманістичному та когнітивному напрямках. *La science et la technologie à l'ère de la société de l'information : coll. de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ»* : з avec des matériaux de la conf. Scientifique et pratique internationale, Bordeaux, 3 mars. 2019. Bordeaux, 2019. V.8. P. 29-32. (0,2 д.а.).

11. Липка А.О. Психосоціальні витoki пізнання юридичної відповідальності як передумова професійної взаємодії. *Психологія і педагогіка : актуальні питання* : збірник тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12-13 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 101-104. (0,2 д.а.).

12. Липка А.О. Програма емпіричного дослідження психологічної структури професійної відповідальності студентів-психологів. *Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід* : збірник наук. праць «ΛΟΓΟΣ» за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 20 травн. 2019 р.). Полтава, 2019. С. 99-102. (0,15 д.а.).

13. Липка А.О. Професійні еталони і правила вдосконалення особистісної відповідальності та цілеспрямованості майбутніх психологів. *Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук* : збірник наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 9-10 серпн. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 50-51. (0,1 д.а.).

14. Шандрук С., Липка А. Відповідальність як психосоціальне явище та інтегральна риса особистості. *Практична психологія сучасності : ресурси та перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 26-27 верес. 2019 р.). Луцьк, 2019. С. 211-215. (0,2 д.а. / 0,1 д.а. авторський внесок: охарактеризовано явище відповідальності у професійному зреалізуванні людини як суб'єкта суспільного повсякдення).

15. Липка А. Сутнісна характеристика професійної відповідальності особистості психолога. *Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної*

науки: дослідження молодих вчених : збірник матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 26 лют. 2020 р.). Київ, 2020. С. 260-263. (0,2 д.а.). Режим доступу:

<https://kneu.edu.ua/userfiles/fupstap/Tr ta N 26 02 2020.pdf>.

16. Лупка А.О. The structure and content of the psychologist's professional responsibility. *International review for human and natural sciences: association international Verein «Schulung, Kunst, Ausbildung»*. Zürich - Switzerland. 2020. № 1. P. 23-32. (0,6 д.а.).